

Kis-Baranyi Erika:

L. Ny. Tolsztoj "Szergij atya"
című elbeszélésének elemzése

A 19. század vége magával hozza az újkor elmúlt századaira jellemző zárt, személyes világkép válságát. A század elején még funkcionáló világkép válságát az a tapasztalat okozta, hogy immáron nem lehet problémátlanul egyenlőség jelet tenni az individuuum és az ember fogalma közé. A nyugati – európai társadalmakban kialakult – modell értelmében az individuuum hivatott és képes is az egyetemes emberi reprezentálására. A századvég gondolkodója azonban kénytelen-kelletlen szembetalálja magát azal az élménnyel, hogy individuális léte értelmetlenné válik, a korábbival ellentétben az individuuum nem mindig, nem feltétlenül és nem egyszerűen létéből adódóan lép fel a lelkiesség, a személyesség, a szeretet igényével. A nyugati kultúrákban, társadalmakban az individuuum saját célja elérésére törekedve, az önmegvalósítás útját járva a válsághelyzetben, választási kényszerben lemond az egyetemesség képviselétéről. A szeretet képvisellete ugyanis ekkor már a személyiségtől az intellektus visszaszorítását, az individuuum szabadságának tudatos korlátozását követeli, a lélek végeredményben csak a humanitás rovására tud érvényre jutni. A normák, a követelmények ellentétbe kerülése miatt a humanista egyetemesség programja csődbe jut. Ebből a válsághelyzetből keresi a kivezető utat Tolsztoj, amikor kísérletet tesz egy másfajta személyiségmodell kialakítására; ennek a személyiségmodellnek Tolsztoj szerint Oroszországban kell megszületnie, ahol a még meglevő patriarchális viszonyok tanúskodnak arról, hogy funkcionál az emberek közötti személyes kapcsolat,

még van létalapja a szeretetnek. A szeretetben, a személyességben való lét az orosz kultúrán belül eredendő természetes állapotnak tűnik, amely minden ember számára adott.

A szeretet, személyesség és az intellektus, személytelenség effajta polaritásának tapasztalata azonban a 19. század végén nem régi keletű dolog. Kant ugyanis már a 18. században arról ír, hogy kétféle egység létezik: a kezdet és a vég egysége. A kezdet egysége az, amely minden ember számára úgy adott, hogy semmit sem kell értennie, csak vigyázni kell, hogy tudatos, intellektuális erőfeszítése következtében el ne veszítse azt. A másik egység, a vég egysége, amely felé az individuum törekvései vezetnek.

Tolsztoj az eredendő egységet abszolutizálja, ami nála "gyermeki hit"-ként szerepel. Ez felfogásában a valóság legtisztább formája, ami a szeretet, személyesség megvalósulását garantálja. Kant együtt említi a két egységet – a kezdet és a vég egységét –, hisz ez a két egység elválaszthatatlan egymástól. Az a polaritás, amit Tolsztoj hirdet, hogy tudniillik a kezdet egységét kell megvalósítani, a becsvágyat, az individualitást, a vég egységére való törekvést pedig el kell fojtani – lehetetlen. Az individualitás és a személyesség elválasztása az emberi problémák teljességét szem előtt tartva értelmetlen, hisz a szeretet programját a modern civilizáció körülményei között csak az individualitását meg nem tagadó, de a lelkét vállaló személyiség tudja képviselni.

Tolsztoj "Szergij atya" c. elbeszélése főhősének példája is azt mutatja, hogy az ember feladata és célja ennek a Tolsztoj által "gyermeki hit"-nek nevezett szeretetprogramnak a hangsúlyosan tudatos vállalása kell hogy legyen. Tehát az intellektust nem fojthatja el teljesen

az ember, csak korlátoznia kell azt a szeretet érdekében, illetve a személyiség szeretetnormájával szükséges egybekapcsolni. A tolsztoji személyiségmodell éppen ezért az eszmetörténeti folyamat haladottabb szakaszán állva többletet hordoz a nyugateurópaival szemben, amennyiben az indivíduum és az ember fogalmának elkülönülését tapasztalva nem tagadja meg a humanitást, hanem negatív tapasztalata dacára tudatosan összhangot keres a lélek és az intellektus között, a személyes felelősség jegyében cselekszik, az önmegvalósítás morális útját járja. Azt a pályát futja be az azonos című elbeszélés hőse, Szergij atya is, miután az öncélú világi karrier csődjétől, a kolostori élet kerülő útján eljut a sztrannyikságig. A sztrannyikságot, a hős által az elbeszélés végén megtalált állapotot a tolsztoji személyiségmodell megtestesülésének tekintjük.

A "Szergij atya" c. elbeszélés főhőse, Kaszatszkij, a becsvágytól vakon hajtva mindent megtesz, hogy mások elismerését és becsülését kiharcolja, elnyerje, saját önbecsülését megalapozza: "A fiú ragyogó képességekkel, hatalmas becsvágyal tűnt ki /.../; lelkében azonban bonyolult és megfeszített munka folyt. Ez a munka gyermekkorától folyt, látszólag a legváltozatosabb volt, lényegében azonban mindig ugyanaz, s abból állt, hogy ami csak az útjába akadt, minden dologban tökélyt és sikert akart elérni, kivívni az emberek dicséretét és bámulatát /.../ A törekvés, hogy kitüntesse, csak hogy kitüntesse magát, s a kitűzött célt elérje, betöltötte az életét".

Individualista önmegvalósításra törekedve, a környezetében uralkodó felfogást kritikátlanul osztó Kaszatszkij nem veszi észre, hogy ez az út zsákutcába vezet. Minden cselekedetét a hideg ész vezényli, a lélekkel vajmi keveset törődik. Ugyanakkor egyenlőre még abban az illúzióban él, hogy az általa folytatott életvitel teljes, és ezál-

tal helyes is. Naivitásánál fogva problémátlanul éli meg a dolgokat. Ugyanis amikor Kaszatszkij általános élethivatásának a cár és a haza szolgálatát tekinti, ezt abban a hitben teszi, hogy az uralkodó és a haza védelme számára mint igazi patrióta számára eszmeként jelenik meg, ami természetesen személyes azonosulást kívánna. A valóságban ez a forma azonban idejétműltnak, tartalmatlannak bizonyul. A főhős érdekeit, cselekedeteit sokkal inkább a ráció, az erő és a hatalomvágy motiválja, csak erről nem képes, nem hajlandó tudomást venni: "...szárnysegédséget jószoltak neki. Ezt Kaszatszkij is igen óhajtott, nemcsak becsvágyból, hanem főként azért, mert még a katonaiskolai időből szenvedélyesen – valóban szenvedélyesen – szerette Nyikolaj Pavlovicsot /.../, meg szerette volna mutatni neki határtalan odaadását, feláldozni érte valamit, magát mindenestől. És Nyikolaj Pavlovics tudta, hogy ilyen elragadtatást vált ki, s szándékosan is kihívta..."

Kaszatszkij tehát azzal áztatja magát, hogy létezik, létezhet a cár és a szárnysegédje között személyes kapcsolat. Ez megint tévhit a főhős részéről. Személyes kapcsolat azért sem alakulhat ki közöttük, mert a zsarnoki hatalom képviselője, a bürokratikus eszközökkel kormányzott birodalom feje, a cár csak "játszott" a kadétokkal, ami kizárólag személytelen indíttatású. Másrészt a haza és a cár szolgálatának érdeki motiváltsága eleve kizárja a személyes kapcsolat teremtésének a lehetőségét. A fiatal tiszt előtt a cár mint hatalmi tényező szerepel, személyének tisztelete, idealizálása a hamis lelki kulisszák mögött valójában Kaszatszkij karrierigényének kielégítését szolgálja; önmegvalósítási programjának a cár mint a hatalom csúcán álló személy a szimbóluma, olyan ember, aki minden földi erőt és hatalmat egy kézben összpontosít.

Szerelmét szintén a személytelenség hatja át, az is

célja elérésének eszközévé válik: "De igen hamar belátta, hogy azok a körök, amelyekben forog, az alacsonyabb körök, s hogy vannak magasabb körök is, s ezekben a magasabb udvari körökben, ha befogadják is, idegen; udvariasak voltak vele, de egész bánásmódjuk azt mutatta, hogy vannak közéjük tartozók, s ő nem az. És Kaszatszkij ott is odatartozó akart lenni. Ehhez vagy szárnysegédnek kellett lennie, s ő várva várta ezt, vagy ebbe a körbe házasodni. Úgy határozott, hogy ezt teszi. Kiválasztott egy leányt, aki szép volt, udvarképes, s nemcsak abba a körbe tartozó, amelybe be akart jutni, de olyan, akihez a legmagasabb körben is magasan álló, szilárd pozíciójú emberek is igyekeznek közel kerülni. Krotkova grófnő volt az". Kaszatszkijt ugyanolyan szerelmes elragadtatás fűzte a grófnőhöz, mint a cárhoz, szerelmének tárgyát az uralkodóhoz hasonlóan eszményítette, mint aki magas pozíciót foglal el, s méltán megérdemli azt. Mindezt anélkül tette, hogy érzékelt volna magatartásának ellentmondásosságát, hogy cinikussá vált volna. Úgy tekintett a nőre, mint tárgyra, eszközre, amelynek segítségével eléri oly régen áhított célját. "Szerelmüket" azonban a hamis normafelfogás miatt az érdek és a hatalomvágy feketíti be. A főhős a grófnőt mennyei magaslatokba emeli abban a hitben, mintha a lovagkor eszméje vezérelné anyagi tisztaságúnak képzelt hölgyéhez való viszonyát, s közben az érdek eluralkodik kapcsolatukban. Kaszatszkij képtelen személyes kapcsolatot kiépíteni, illetve nem tartja szükségesnek az imádott nővel való személyes kapcsolat létesítését, nem tud hozzá mint élő, problémákat hordozó emberhez szeretettel közeledni.

"Kaszatszkij a negyvenes éveknek azok közé az emberei közé tartozott, akik manapság nincsenek már, ezek az emberek a maguk számára megengedték s belsejükben sem

ftélték el a tisztátalan nemi kapcsolatot, az eszményi nőtől azonban mennyei tisztaságot követeltek, s ezt a mennyei tisztaságot minden körükbeli lányban felfedezték, s úgy is viselkedtek velük szemben". Ennek a szemléletnek köszönhetően Kaszatszkij el is hiszi magáról, hogy szerelmes Marybe.

A főhős viszonyát a nőhöz tehát az a fikció hatja át, hogy őt az ideális, "eszményi" nőhöz szeretet fűzi, s eszmei síkra lép, felmagasztosul a szerelem által. Bár lelkére hallgatva minden erővel tagadja, hogy érdek és hatalomvágy fűzi őt Krotkovához, nem tud a gyakorlattól, a személytelen erőktől elszakadni: "Kaszatszkij nem csupán pályája érdekében kezdett Krotkovának udvarolni – a grófnő rendkívül vonzó is volt és ő csakhamar beleszeretett. /.../ Mary a fehér batiszt ruhájában rendkívül szép volt. Az ártatlanság és a szerelem megtestesülésének látszott. /.../ Kaszatszkij megkérte tehát a lányt, s nem kapott kosarat. Csodálkozott a könnyűségen, amellyel ezt a szerencsét elérte..."

Az illúzió mindaddig zavartalan működése miatt keservesen érinti a csalódás, amikor kiderül, hogy a grófnőnek valamikor viszonya volt az uralkodóval. A csalódás kettős: a főhősnek egyrészt csalódnia kell az ideálisnak képzelt nőben, másrészt csalódott magában a cárban is. A legfelsőbb körökbe vezető út keresése ezen kudarc után számára értelmét veszti. A főhős keserves önvádakkal illeti magát, hogy a szeretet, a személyes viszony csak önámítás volt a részéről, hiszen ha ez valóban funkcionált volna, ha nemcsak az érdek vezérelte volna Kaszatszkijt, akkor most nem kellene hátat fordítania a nőnek, a szeretet realizálására épp most nyílna lehetőség. Az ész és érdek által motivált küzdelem – ami egyértelműen az individuuum ürességét, értelmetlenségét mutatja – vereséget

szenved.

Tolsztoj Kaszatszkióban a nyugati típusú individuumot rajzolja elénk, akinek cselekedeteit az érdek stimulálja; olyan embert, aki az önös érdekekért, önmegvalósításáért a lélekről, a szeretetről, a személyességről kész lemondani, amennyiben annak képviselője az "individualitás mindenek felett" jelszót sértené. Fokozatosan elidegenedik környezetétől. Tolsztoj szerint az emberek minél inkább megvalósítják önmagukat, annál kevesebb közük van a természethez, s minél jobban eltávolodnak attól, annál inkább elveszettek. Természetesen itt a harmóniát, az eredendő egységet kell értenünk. Ez az eredendő egység másképpen a kanti kezdet egysége, ami a test, a lélek és az intellektus harmóniáját jelenti, ahol a három alkotóelem közül a lélek a domináns. A lélek, a szeretet az, ami megakadályozza a személyiséget az öncélúvá válástól, és alkalmassá teszi az egyetemes emberi képviselőjére. Tolsztoj szerint ennek az egységnek a megőrzésére kell törekedniük az embereknek. A zárt, személyes világkép funkcionálásának idején ez az egység magától értetődőnek tűnt, a /nyugati típusú/ személyiség léte volt rá a garancia. Tolsztoj azonban a század végén azt tapasztalja, hogy ez a személyiség már nem létezik, kiüresedik, önös érdek rabja lesz. Nem képes eszmét képviselni, mivel a lelket, a személyes tényezőt kikapcsolja. A tolsztoji normák szerint azonban a lélek, a szeretet, a személyesség nagy elsőséggel szerepel. Az új típusú személyiségmodell ennek jegyében jön létre.

Kaszatszkió régi életvitele tehát, amely a hatalomvágyra, érdekre, erőre orientálódott – csődbe jut. A főhősnek az öt ért sérelmek után a világi életet egyénisége épségének, önbecsülésének védelme érdekében el kell hagynia, tehát ez a lépés korántsem jelenti azt, hogy gőgje, becsvágya elmúlt. Kolostorba vonulva sem szabadul

meg a külső tökéletesség, pozíciószerzés igényétől. Nem tud egyik napról a másikra megfelekedezni sértett becsvágyáról, kettétört világi karrierjéről. Bármennyire furcsa is, az egyházi élet nem csillapítja le csődbe jutott individualizmusát.

Ugyanakkor életében új tényező is jelentkezik: Kaszatszkij megtapasztalja a gyermeki hitet, lelkét, a szeretetet, ami idáig is eredendően adott volt a hős számára, de nem tudott felszínre kerülni, mert a készen kapott nyugati személyiségmodell ezt megakadályozta. Míg Kaszatszkij világi pályafutása alatt a fókuszban az individualitás, az önmegvalósítás programja állt, a ráció, az intellektus elfojtotta a szeretet érvényre jutási kísérleteit. Az egyházi rend pedig arra hivatott, hogy a szeretet személyiségprogramját hirdesse és megvalósítsa. Ezzel is magyarázható, hogy Kaszatszkij immáron tudomást vesz a "gyermeki hit" létéről: "Azért lett szerzetes, hogy fölöttük álljon mindazoknak, akik meg akarták mutatni neki, hogy magasabban állnak, mint ő. /.../ Olyan új magasságba került, ahonnan föntről nézhet le azokra az emberekre, akiket előbb irigyelt. De nemcsak ez az érzés vezette, /.../ volt benne egy másik, valóban vallásos érzés, /.../ amely összefonódott a kevélység és az elsőség vágyával, és ez vezette őt".

Tehát a főhősnél a fejlődésnek ezen a szakaszán a korábbi sivár egyoldalúsággal szemben megfigyelhető a gőg és a gyermeki hit kettőssége, az individualitás és a szeretet párhuzamos létezése, de egyben az is, hogy az ellentétük kiegyenlítésére alkalmas módot egyelőre még nem találja: "A többiek fölötti felsőbbség tudatán kívül, amit a kolostorban érzett, Kaszatszkij minden dolgában, a kolostorban is, a legnagyobb külső és belső tökéletesség elérésében lelte örömet. /.../ Nem tudom, miért kell

ugyanazokat az imákat többször is végighallgatnom, de tudom, hogy kell. S mert tudom, hogy kell, örömet találok bennük". Ezekből a sorokból is kitűnik, hogy a kezdet és vég egységét; a külső és belső tökéletességet nem lehet szétválasztani, nem lehet elszakítani őket egymástól, a közöttük feszülő ellentétet nem szabad végletesen értelmezni, hanem egyfajta egyensúly, harmónia elérésére kell törekedni. A kolostorba lépő Kaszatszkij is hiába tapasztalja meg a lelkét, a gyermeki hitet, mégsem tudja ezáltal legyőzni gőgjét. Mert azt nem is lehet teljesen megszüntetni, sőt a becsvágy a személyiségváltás mozgatórugójává válik, mivel nemcsak a külső, hanem a belső tökéletesedést is elősegíti, a lelkiség igényére és annak vállalására inspirálja a hőst. Másrészt nagyon fontos momentum az is, hogy a szereteteszme képviselőjének nem spontánnak, hanem tudatosnak kell lennie, így válhat csak a tolsztoji személyiségmodell képviselőjévé, és ezért is értelmetlen az a cél, amely az individualitás, a gőg, a becsvágy kiirtására, az intellektus háttérbehelyezésére irányul. A világi életforma csődje után a szerzetesi lét sem kielégítő a főhős számára. A kolostor is lényegénél fogva intézmény, tehát személytelen, a hatalmi hierarchia itt is jelen van, olyan, mint egy mikrovilág. Éppen ezért nem vet gátat az individuum egységre való törekvéseinek; Kaszatszkij bár megtapasztalta a lelkét, de tudatosan nem tudja azt még vállalni. Individualitása még mindig túlzottan korlátozza a személyesség nyílt felszínre törését.

Mikor Tolsztoj a "gyermeki hit", a szeretet, a személyesség meghatározó szerepéről beszél, azt hihetnénk, hogy a tolsztoji norma megtestesítője az egyház lehet. De a kolostor intézmény-jellegénél fogva személytelen, megrontja az amúgy is becsvágyó embert azáltal, hogy az

erkölcsi tekintélyt garantálja számára. Ugyanakkor bármennyire is intézmény, a szerzetes rend tagjainak azért korlátokat is szab az individualitás terén. A testet meg kell tagadnia a szerzetesnek, gyakran meg kell alázkodnia, hogy aztán "felmagasztaltasson". Másrészt ezt a "megaláztatást" – függetlenül attól, hogy az ember azonosul-e a hittal, tudatosan vállalja-e azt, vagy mindvégig ingadozik, kételkedik, mint Kaszatszkij is – automatikusan, a rend minden tagjának kijáróan követi a "felmagasztaltatás".

"De voltak percek, amikor hirtelen mindaz, amiben élt, elhomályosodott előtte, nemcsak hogy nem hitt abban, amiben élt, de nem is látta többé, nem tudta felidézni magában, amiért élt, az emlék és – borzasztó kimondani is – tettének megbánása lett úrrá rajta. A menekvés ebben az állapotban az engedelmesség volt, a munka s az imában letöltött nap. Végezte a meghajlásokat, mint rendszeren, de csak a testével, a lelke nem is volt ott". Az mutatkozik itt meg, hogy a "gyermeki hit", a személyesség a lelki épség spontán igénye önmagában nem lehet elég erős az individualitás tényezőjével szemben. Kiegyenlítésük, ellentétük egybefogásának módját, modelljét kell megtalálni, amelyen belül a személyesség és individualitás nem lerontják, hanem erősítik egymást.

Rousseau szerint "vagy a természet, vagy a társadalmi intézmények ellen kell harcolni". Rousseauhoz kapcsolódva Tolsztoj is a társadalmi intézmények elleni harc mellett dönt. Tolsztojnál nem egyértelmű a világi és egyházi élet szembeállítás, ez abból fakad, hogy az író az egyházat mint intézményt, mint mikrovilágot értelmezi, ábrázolja. A személytelen intézmény károsan hat az emberre, élteti túlzott becsvágyát, nem engedi a személyesség

érvényrejutását, a vallás, a szeretet vallásának működését.

Tolsztoj az egyházat – mint minden intézményt, ami lényegileg rossz – megtagadja. Ezt a szereteteszme megvalósítása érdekében tett tagadást keresztény anarchizmusnak nevezzük. A keresztény anarchizmus abszurditás, éppen úgy, mint a kezdet és vég egysége szétválasztásának igénye. Ez a személyesség végletes igényét jellemzi, s Tolsztoj nem veszi észre a becsvágy és a szeretet, az individualitás és egyetemesség, a kezdet és vég egységének elválaszthatatlanságát. Szergij atya felszentelése, külső és belső tökéletesedési vágya, hogy a felszentelés az ő számára fontos lelki esemény volt, valamint az a tény, hogy "minden figyelme, minden érdeklődése belső életére összpontosult", azt bizonyítja, hogy a kezdet és vég egysége elválaszthatatlan, karrierigény, gőg, individualizmus, belső tökéletesség a szeretet igényével párosul – ezt jellemzi felszentelése, ami nemcsak a ranglétrán való előrelépés, hanem a személyesség vállalásának igénye, egyre tudatosabb igénye is a főhősnek: "Megaláztatott, de lelke mélyén nem szűnt meg ítélkezni". Szergij gyökerestül ki akarja irtani magából a gőgöt, küzdelme azonban nem hozza meg a várt sikert, de a főhős mindvégig önmagát hibáztatja a sikertelenségért: hiába a kolostori élet, mégsem tudja teljesen átadni magát a szeretet befogadásának és tudatos vállalásának. A személytelenség érvényének tagadása miatt a tolsztoji programot képviselő Szergij atya az intellektus szerepét elismerve nem képes tudatosan megvalósítani azt a folyamatot, amely fejlődésben lejátszódik. Szergij atya felszentelése után is küzd becsvágya, gőgje ellen, tehát az öntökéletesedés útját járja, hogy a szeretetet tudatosan képviselhesse. "Szerzetessége negyedik évében a főpap különösen megkedvelte,

s a sztarec azt mondta, hogyha magasabb tisztségre jelöl-
lik ki, nem szabad visszautasítani. És akkor feltámadt
benne a szerzetesi becsvágy – ami a szerzetesekben olyan
ellenszenves volt neki. A főváros közeli kolostorba ne-
vezték ki. Vissza akarta utasítani, de a sztarec azt pa-
rancsolta, fogadja el a kinevezést..."

Ez az átköltözés a fővárosi kolostorba fontos ese-
mény volt Szergij életében. Kísértés volt itt bőven min-
denfajta, s Szergij minden ereje ezek ellen irányult
most. Tiltakozása becsvágya ellen paradox dolog. Becsvá-
gya, az elsőségvágy korlátozó tényező is, akadályozza bi-
zonyos mértékig a szeretet, személyesség vállalásában,
ugyanakkor mozgatja is a cél, a "belső tökéletesség" elé-
résében, a szeretetvállás tudatos vállalásában: "s szin-
tén bevallotta kevélysége bűnét; /.../ amikor az egyhá-
zi megtiszteltetésről lemondott, nem Isten kedvéért aláz-
kodott meg, hanem kevélysége kedvéért, hogy lám én ilyen
vagyok, nem szorulok rá semmire. /.../ Ha megvetnéd a di-
csőséget Istenért, elviselted volna. Még nem tompult el
benned a világi kevélység. Gondolkoztam én felőled, gyer-
mekem, Szergij, és imádkoztam, s íme Isten ezt sugallta
felőled, élj úgy, mint előbb, alázd meg magad" – mondja
a sztarec. És Szergij atya remete lett.

Az egyházi méltóság visszautasítását nem feltétle-
nül kell úgy értelmeznünk, ahogy azt a főpap teszi, hogy
tudniillik Szergij ezzel ismét a kevélységét demonstrál-
ta, mondván, ő nem szorul semmire és senkire. Nem szabad
elfelejtenünk, hogy a főhős folyamatosan küzd individu-
alizmusa, a személytelenség ellen, tehát a vezető pozí-
ció vállalása ismét táptalajul szolgálna kevélységének.
Másképp sejtjük, hogy a szerzetesi rend mint intézmény,
mint személytelen erő korlátokat emel az emberek közé,
az isteni szeretetprogramot pedig nem önállóan kell ér-
telmezni, tulajdonképpen úgy nem is lehet, hanem reali-

zálni kell, személyes kapcsolatot kell létesíteni hívő és szerzetes, ember és ember között. A belső tisztaság elérése, az üres formalizmus, a hit nélküli hit legyőzése céljából tehát Szergij atya a magányt választja, az aszkézishez fordul. Az aszkézis mindig valamilyen személyes probléma megoldását célozza, Szergij azért halad az aszkézis útján előre, hogy a személytelen erőket kiölje magából, mivel azok polemizálnak a lélekkel. A remeteség sem hoz gyökeres változást. A harc tovább folyik az igazi szeretetvallás birtoklásáért. Szergij tekintélye azonban még mindig megingathatatlan, az egyházi rend még mindig mögötte áll. Ennek köszönhetően szinte már szentnek tekintik, olyanak, aki a gyakorlati lét fölé tud emelkedni. Ez persze eleve lehetetlen, hiszen Szergij nem Isten, hanem ember, akinek teste van, akinek számolnia kell a mindennapos testi kísértésekkel. Arra lenne szükség, hogy a dologiasító tényezőktől való megszabadulás ne gögbe forduljon át, hanem az öntudat legtisztább formáját adja, illetve ő maga győződjön meg öntudata forrásának tisztaságáról.

"Az élet nehéz. Nem a bűjt és az imádság okozta a nehézséget, az nem volt nehézség, hanem a belső küzdelem, amelyre egyáltalán nem számított. A küzdelemnek két forrása volt: a kételyek és a testi bujaság. /.../ Miért csináltad ezt a kísértést? Kísértést? De nem kísértés-e az is, hogy el akarok vonulni a világ örömeitől, s ott készftek valamit, ahol meglehet semmi sincs - mondta magában, s elszörnyedt, megdermedt önmaga fölött. - Undokság! Undokság! Szent akarsz lenni". A főszereplő, miközben másokkal csodát művel, maga nem tapasztalja Istent. Ez azért van, mert Szergij atyát megzavarja az, hogy a rend, az intézmény keze idáig is elér, tekintélyt biztosít számára, s ezért az emberek feltétel nélkül hisznek

benne. Kívülről problémák nélküli szentnek látszik, annak is tartják, és ez megint kedvezőtlenül hat Szergij individualizmusára. Megakadályozzák abban, hogy gőgje és a lelke között egyensúlyt tudjon teremteni, ne felülről, mintegy csoda formájában várja Isten megtapasztalását, hanem a szeretetprogram vállalását maga oldja meg. Illetve kell, hogy Szergij megértse, nem szabad végletesen gondolkodnia, hiszen nem szükséges a becsvágy gyökeres kiirtása ahhoz, hogy képes legyen a személyesség, a lélek táplálására. A két nővel való találkozás megérleli Szergij atyában az elhatározást: mivel erőfeszítései nem hozták meg a várt eredményt, menekülnie kell. Marja, a félkegyelmű lány iránt érzett szenvedélye bebizonyította, hogy a személytelen erőket nem tudja legyőzni, ki van szolgáltatva a testének, nem szent és nem tiszta szellem. A szeretet képviselőjére sem képes, innen ered az elkésesedés, a menekülés és öngyilkosságvágy: "Isten közbenjárójának tartották, akinek az imája teljesül. Szergij atya tagadta ezt, de lelke mélyén annak tartotta magát. [.../ Hirtelen elszégyellte magát hiúsága miatt, s megint imádkozni kezdett Istenhez. [.../ Másokkal csodát tesz az imája, de magának nem tudja az Istentől kikönyörögni, hogy ettől a hitvány szenvedélytől megszabadítsa".

Marja, aki annak látja Szergijt, aki, embernek és nem szentnek, bűnbe viszi a férfit. Becsvágya, kevélysége miatt és nem utolsó sorban lelkiismerete miatt nem maradhat tovább az egyház kötelékein belül. Ezzel az egyházon belüli út bezárul Szergij atya előtt. Méltatlan lett a szerzetesi címre, és felelősségérzete, személyes felelősségvállalása távozásra kényszeríti a remetét. Becsvágya immáron nem különböző pozíciók elérésére ösztönzi a főhőst, hanem tisztán az "igazi" vallás megtalálására.

Remetesége alatt Szergij atya szemrehányást tesz ma-

gának azért, mert "amit csinál, egyre inkább az emberekért s nem az Istenért csinálja". Ekkor még nem tudatosul benne – az elfogadott egyházi nézet miatt –, hogy az igazi szeretetnek az emberre kell irányulnia. A "szentnek lenni" fénye átmeneti vakságot okoz. Miközben csodát tesz, zavarja az is, hogy nem lehet magányos, nem járhatja az öncélú, Istenhez vezető öntökéletesítés útját. Szökése után bolyongása Pasenykához vezet, akihez gyermekkori ismeretség fűzi. A gyermekkori ismeretség a "gyermeki hitet" idézi, ami tulajdonképpen közös Pasenykában és Szergij atyában. Pasenyka példáján érti meg a főhős véglegesen addigi hibáit, hogy hagyta a becsvágyat elhatalmasodni a "gyermeki hit", a szeretet felett, mintha ennek nem is lett volna birtokában. A hit elérése is öncélú igyekezet volt részéről, mert a hit által diktált szeretettel nem az embert akarta szolgálni. S mivel az egyház keretei között nem tudott nyugalmat találni, nem tudta a harmóniát meglegelni, a személytelen erőket legyőzni, összhangot teremteni a kezdet és a vég egysége között, így megtagadta még Istent is.

Pasenyka élete Szergij számára bizonyította, hogy a szeretetprogramot lehet képviselni spontán módon is, az embert szolgálva, az emberek közt, az emberért, nem keltenek hozzá intézményes keretek. Természetesen ezt megtapasztalta a főhős korábban is, ezért is lépett ki a rendből.

"...ő /Pasenyka/ minden erejét összeszedte, hogy megnyírtse őket, hogy ne legyen szemrehányás, ne legyen harag. Szinte fizikailag nem bírta elviselni az emberek közötti rossz viszonyt. Olyan világosan állt előtte, hogy ettől semmi jobbá nem válhat, hanem minden még rosszabb lesz. De még ezt sem gondolta, szenvedett a düh látásától, mint a rossz szagtól, éles zajtól, a test verésétől".

Pasenyka képes személyes kapcsolatok kiépítésére, az embereket önmagukért szeretni. Ugyanakkor Pasenyka nem személyiség, mert hiányzik belőle az önállóság, a tiszta öntudat. Ez a tapasztalat vezeti Szergijt a sztrannyikság vállalásához. A szeretet programját a maga problematikus voltában elfogadja, képes gögjéből leadni a szeretet érdekében. Személyiséggé válik, vállalja lelkét, s a szeretet-eszme képviselője részéről tudatos tett, ez a többlete Pasenykával szemben, aki mint a jurogyivij, csak spontán módon képes a szereteteszme realizálására.

A sztrannyik /vándor/ sok hasonlóságot mutat az orosz kultúrkörből ismert jurogyivijjal. De "Isten szent bolondja" intuitív módon vállalja létformáját, cselekedeteit szinte világi ésszel nem is lehet felfogni. Sztrannyiknak lenni Szergij atya számára viszont annyit jelent, hogy személyiséggé válva képes mindent tudatosan tenni, egyensúlyt teremtve a lélek és a gög között. A sztrannyik mögött nem az egyház áll, annak tekintélyéről le kell mondania. Nem tetszeleg a csodatevő aszkéta szerepében, nem tűnik tiszta szellemnek. Ember, akinek tudomásul kell vennie, hogy van teste, annak ki van szolgáltatva. Közel áll a köldushoz, de mégis - Tolsztoj személyiségmodelljének megfelelően - az igazi vallás, a szeretetvallás képviselője: "S mert úgy, ahogy Pasenykáiig jött, faluról falura, vándorokhoz és férfiakhoz és nőkhöz verődve és elválva tőlük, és a Krisztus szerelméért kért kenyeret és éjjel szállást".

Az a Kaszatszki, aki korábban határtalan gögjében tárgyként, eszközként kezelte az embereket, mindent önös érdekeinek szolgálatába állított, zarándokolt, megalázta magát és élő példája volt a szeretet képviselőjének, a szereteteszme és az orosz személyiségmodell realizálódásának. Ez a személyiség elismeri a lélek felsőbbrendűségét minden más felett, az intellektust áldozatra kényszeríti.

ríti a szeretet érdekében. Ezt mi sem bizonyítja jobban, mint az az epizód, amikor Szergij alamizsnát kér azoktól a katonáktól, akik gőgjükben még emberszámba sem veszik őt. Képes volt az emberi véleményt is megvetni, elfogadta, hogy csavargónak nézzék, száműzzék, mert ő "Isten rabja" lett.

Szergij atya világi életében elszenvedett csalódása után ráébred, hogy az individualitás, gőg, kevélység nem elég. A szeretetbe való belépéskor megtapasztalta a lelkét is, hogy ő is részese a szeretetnek, az eredendő "gyermeki hitnek". A felismerés azonban önmagában még nem elegendő, Szergijnek hosszú utat kell bejárnia a szerzetességtől a sztranyikságig, eléri a belső tökéletességet, harmóniát, tudatosul benne a szeretet, megérti, milyen lemondásra van ehhez szükség. Tolsztoj "Szergij atya" c. elbeszélésének talán ez lehetne a mottója: "Ha le akarod győzni a világot, győzzed le önmagadat!" A személytelenné váló világon csak akkor változtathat az individuum, ha legyőzi a benne munkálkodó személytelen erőket / szenvedély/.

Tolsztoj személyiség-eszméje nem a nietzschei öncélú individuum, hanem az a személyiség, aki befogadja magába az általános emberit, az egyesítés embere, amely közvetít ember és ember között – sztranyik. A tolsztoji hős önlgyőző hős, folyamatosan törekszik a harmóniára, a távoli tökéletességre. Kaszatszkij tudatosan, fokozatosan eljut az önmegismerésig és az önmegvalósításig, s itt ez a tudatosság nem a hideg rációt jelenti /mint a nyugati típusú individuumnál/, hanem az "erkölcsi ész", ami belső harmóniához vezet.